

PAXTA-TO'QIMACHILIK KLASTERLARINING IQTISODIYOTDAGI O'RNI VA ULARDA INVESTITSIIYA HISOBINING O'ZIGA XOS JIHLTLARI

B.Q.Madartov

q.x.f.d. (DSc), professor Toshkent davlat agrar universiteti professori
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18604455>

Annotatsiya: Mazkur maqolada paxta-to'qimachilik klasterlarining milliy iqtisodiyotdagi o'rni, ularning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi ahamiyati hamda klasterlar faoliyatida investitsiya hisobini yuritishning o'ziga xos jihatlari tahlil etilgan. Tadqiqotda klasterlashuv jarayonining investitsiyaviy muhitga ta'siri, moliyaviy oqimlarni boshqarish mexanizmlari va hisob tizimini takomillashtirish masalalari ilmiy asosda yoritilgan. Maqola natijalari paxta-to'qimachilik klasterlarida investitsiya hisobini optimallashtirish orqali raqobatbardoshlikni oshirish imkoniyatlarini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: paxta-to'qimachilik klasteri, investitsiya, investitsiya hisobi, klasterlashuv, iqtisodiy samaradorlik.

РОЛЬ ХЛОПКО-ТЕКСТИЛЬНЫХ КЛАСТЕРОВ В ЭКОНОМИКЕ И ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ИНВЕСТИЦИЙ В ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В статье анализируется роль хлопково-текстильных кластеров в национальной экономике, их значение в повышении экономической эффективности, а также особенности учета инвестиций в деятельности кластеров. Рассмотрено влияние кластеризации на инвестиционную среду, механизмы управления финансовыми потоками и совершенствование учетной системы. Полученные результаты позволяют определить пути повышения конкурентоспособности хлопково-текстильных кластеров за счет оптимизации инвестиционного учета.

Ключевые слова: хлопково-текстильный кластер, инвестиции, учет инвестиций, кластеризация, экономическая эффективность.

THE ROLE OF COTTON-TEXTILE CLUSTERS IN THE ECONOMY AND SPECIFIC FEATURES OF INVESTMENT ACCOUNTING IN THEIR ACTIVITIES

Annotation. This article analyzes the role of cotton-textile clusters in the national economy, their importance in increasing economic efficiency, and the specific features of investment accounting within cluster activities. The study examines the impact of clustering on the investment environment, financial flow management mechanisms, and the improvement of accounting systems. The findings highlight opportunities to enhance the competitiveness of cotton-textile clusters through optimized investment accounting.

Keywords: cotton-textile cluster, investment, investment accounting, clustering, economic efficiency.

Kirish. Jahon iqtisodiyotida sanoatni klasterlash tamoyili ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, qo'shimcha qiymat zanjirini kengaytirish va investitsiya oqimlarini faollashtirishning muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, agrar-sanoat majmuasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan paxta-to'qimachilik tarmog'ida klasterlashuv iqtisodiy o'sishning barqaror mexanizmlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston iqtisodiyotida paxta-to'qimachilik klasterlari xomashyoni yetishtirishdan tortib, tayyor mahsulot ishlab chiqarish va eksport qilishgacha bo'lgan uzluksiz texnologik zanjirni yaratishga xizmat qilmoqda. Bunday tizim investitsiya jarayonlarini markazlashgan holda boshqarish, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish va hisob-kitob ishlarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Shu nuqtai nazardan, paxta-to'qimachilik klasterlarida investitsiya hisobining o'ziga xos jihatlarini ilmiy asosda o'rganish, ularni iqtisodiy samaradorlik bilan bog'liq holda tahlil qilish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Paxta-to'qimachilik klasterlari faoliyatini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarda klasterlashuvning iqtisodiy mohiyati, hududiy rivojlanishdagi o'rni va investitsiya jarayonlariga ta'siri keng yoritilgan. Xususan, M. Porter klasterlarni raqobatbardoshlikni oshiruvchi muhim iqtisodiy model sifatida talqin qilgan bo'lsa, MDH va mahalliy olimlar klasterlarni sanoat integratsiyasining samarali shakli sifatida baholaydi.

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlar tadqiqotlarida paxta-to'qimachilik klasterlarining tashkiliy-iqtisodiy asoslari, ularning qishloq xo'jaligi va sanoat integratsiyasidagi roli, investitsiya jalb etish imkoniyatlari tahlil qilingan. Biroq, klasterlar faoliyatida investitsiya hisobining tizimli va kompleks yondashuv asosida o'rganilishi yetarli darajada chuqur tadqiq etilmagan[1:38].

Mazkur tadqiqotda tizimli va mantiqiy tahlil, taqqoslash va umumlashtirish, statistik va iqtisodiy tahlil, ilmiy abstraksiya va induksiya-deduksiya metodlardan foydalanildi:

Ushbu metodlar klasterlarda investitsiya hisobining o'ziga xos jihatlarini aniqlash va ularning iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini baholash imkonini berdi.

Muhokama va natijalar. Paxta-to'qimachilik klasterlarining iqtisodiyotdagi o'rni nafaqat xomashyo yetishtirish bilan cheklanib qolmay, balki ishlab chiqarish zanjirining barcha bosqichlarini yagona tizimda birlashtirish orqali yuqori qo'shimcha qiymat yaratish imkoniyati bilan belgilanadi. Klaster modeli paxta yetishtirishdan boshlab, uni dastlabki qayta ishlash, ip-kalava, to'qimachilik mahsulotlari va tayyor kiyim-kechak ishlab chiqarishgacha bo'lgan uzluksiz texnologik jarayonni shakllantiradi. Bu esa iqtisodiyotda resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, yo'qotishlarni minimallashtirish hamda mahsulot tannarxini pasaytirishga xizmat qiladi.

Mazkur integratsiyalashgan tizim sharoitida ishlab chiqarish xarajatlarining qisqarishi, bir tomondan, logistika va vositachilik xarajatlarining kamayishi bilan, ikkinchi tomondan esa ishlab chiqarish jarayonlarining muvofiqlashtirilgan boshqaruvi bilan izohlanadi. Natijada klaster subyektlari o'rtasida kooperatsiya kuchayib, texnologik yangilanish va innovatsiyalarni joriy etish uchun qulay muhit vujudga keladi. Bu holat investitsiyalarning tezroq aylanishini, ishlab chiqarish quvvatlaridan to'liqroq foydalanilishini hamda kapital qo'yilmalarning yuqori darajada samaradorligini ta'minlaydi[2:123].

Shu bilan birga, paxta-to'qimachilik klasterlari hududiy iqtisodiy rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Klasterlar faoliyati natijasida yangi ish o'rinlari yaratiladi, aholi bandligi va daromadlari oshadi, mahalliy infratuzilma rivojlanadi. Eng muhimi, xomashyoni eksport qilishdan tayyor mahsulot eksportiga o'tish imkoniyati kengayib, mamlakatning eksport salohiyati va valyuta tushumlari barqaror o'sadi. Demak, paxta-to'qimachilik klasterlari milliy

iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni jadallashtiruvchi, sanoatning raqobatbardoshligini oshiruvchi va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi muhim institut sifatida namoyon bo'ladi.

Investitsiya hisobining o'ziga xos jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- investitsiya manbalarining xilma-xilligi (xususiy, bank kreditlari, xorijiy investitsiyalar);
- uzoq muddatli kapital qo'yimalarning ustuvorligi;
- investitsiya obyektlarining ko'p bosqichli xarakteri;
- amortizatsiya va qayta investitsiya jarayonlarining uzviyligi[3:83].

Klasterlarda investitsiya hisobini samarali tashkil etish moliyaviy resurslarning harakatini tizimli ravishda qayd etish, nazorat qilish va tahlil qilish imkonini berib, ularning maqsadli hamda shaffof taqsimlanishini ta'minlaydi. Investitsiya jarayonlarining aniq hisobga olinishi kapital qo'yimalarning qaysi yo'nalishlarda yuqori samara berayotganini aniqlash, mablag'lardan foydalanish samaradorligini baholash hamda moliyaviy risklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Natijada klaster doirasida investitsiyalarning rejalashtirilishi va monitoringi ilmiy asoslangan yondashuvlar asosida amalga oshiriladi.

Bunday hisob tizimi boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ishonchli va o'z vaqtida axborot bazasini shakllantirib, strategik rejalashtirish jarayonining sifatini oshiradi. Xususan, investitsiya loyihalarining rentabelligi, ularning qaytish muddati va kapital aylanish tezligi bo'yicha olingan ma'lumotlar rahbariyatga resurslarni ustuvor yo'nalishlarga yo'naltirish imkonini beradi. Shu bilan birga, hisobning shaffofligi investorlar va moliyaviy institutlar ishonchini mustahkamlab, tashqi moliyalashtirish manbalarini jalb etishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi[4:65].

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, investitsiya hisobining takomillashuvi klasterlarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash bilan birga, ularning raqobatbardoshligini ham oshiradi. Aniq va puxta hisob-kitob tizimi klaster subyektlari o'rtasida moliyaviy intizomni kuchaytiradi, xarajatlarni optimallashtiradi va foyda marjasining oshishiga zamin yaratadi. Natijada klasterlar bozor sharoitlaridagi o'zgarishlarga moslashuvchan bo'lib, uzoq muddatli barqaror rivojlanish va iqtisodiy samaradorlikka erishish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, paxta-to'qimachilik klasterlari O'zbekiston iqtisodiyotining strategik tarmoqlaridan biri bo'lib, ularning samarali faoliyati investitsiya jarayonlarini to'g'ri tashkil etish bilan bevosita bog'liqdir. Klasterlarda investitsiya hisobining o'ziga xos jihatlari hisobga olgan holda moliyaviy hisob tizimini takomillashtirish iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur maqola natijalari paxta-to'qimachilik klasterlarida investitsiya hisobini ilmiy asosda tashkil etish, moliyaviy boshqaruvni kuchaytirish va investitsiya muhitini yaxshilash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Казакова Н.А., и др. (2018). Стратегический менеджмент: учебник. М.: ИНФРА-М, – 320 с.
2. Branch M. (1962) The Corporate Planning Process. American Management Association, Inc. N.Y. Chandler A.D., (1962) Jr. Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial

3. Tilles S. (1964) Strategic Planning in the Multidivisional Company, Boston Safe Deposit and Trust Company, Boston, Mass.
4. Исаев Р. (2021) Сифат менежменти ва стратегик бошқариш интеграциялашган тизимининг методологик ёндашувларини такомиллаштириш // Иқтисодиёт ва таълим.– №. 5. – С. 173-177.
5. Исаева Е.А. (2016). Стратегический менеджмент в финансово-кредитных организациях: учебное пособие / Е.А. Исаева. – М.: КНОРУС, -174 с.